

Papp Ferenc

A tiszti kaszinók szerepe a művelődésben

A tiszti kaszinók kialakulása előtt a civil társadalomban már jóval előbb létrejöttek azok az intézmények, amelyek a polgárok szabadidejének hasznos eltöltését szolgálták. Az angol minta európai továbbterjedésével Magyarországra is megérkezett az új divat, a kaszinóba tömörülés vágya. Az 1820-as évek végére valósággá vált Széchenyi újabb álma, amikor megalakult az első budapesti székhelyű kaszinó. A hadseregben csak a kiegyezés hozta meg a megvalósítás lehetőségét. A szerény körülmények között működő Károly-kaszárnyai kaszinót felváltó Váczi utcai objektumot a századforduló előtti évben adták át a nagyközönségnek. Az épület több mint 44 évig adott helyet a Tiszti Kaszinónak.

A kaszinók kialakulásának előtörténete

A társasági létnek azt a sajátos képződményét, amit kaszinónak nevezünk, manapság hajlamosak vagyunk különbözőképpen értelmezni. Vannak akik a szó hallatán a világvárosok, Monte Carlo vagy Las Vegas szerencsebarlangjaira, vannak akik a szórakozóhelyek egy sajátos formájára, esetleg egy francia kártyajátékra, és néhányan – főként az idősebb katonák – a szó hallatán a tiszti kaszinókra, illetve a Váci utcában épült, és a 70-es években csak „tiszti háznak” emlegetett épületre, pontosabban az abban folyó társasági életre asszociálnak.

Tapasztalataim alapján állíthatom, hogy kevesen ismerik a kaszinók, főként a tiszti kaszinók kialakulásának, létrejöttének történetét és körülményeit. Még kevesebben tudják, hogy ezek a társas körök elnevezésüket a Monte Cassinói bencés kolostortól kölcsönözték, illetve vették át. A „casino” szó olasz eredetű, a „casa” ház, házikó kicsinyítő képzős változata. Novák Béla kutatásaiból¹ tudjuk, hogy egy ilyen Monte Cassinói „házikóban” már a középkorban alkalmazták a ma is annyira népszerű, gyógyhatású vízre épülő kezelést, amit a különböző országokból érkező vendégek élvezhettek. A gyógyító terápia közben a vendéglátók a társasági élettről is gondoskodtak, ami a vendégeknek annyira megtetszett, hogy néhányan a lakóhelyükre visszatérve maguk is elkezdték egy hasonló intézmény otthoni kialakítását. A

---

1 Novák Béla: Fővárosi kaszinók a 19. században Budapesti Negyed 46. 2004/4.

Monte Cassinói emlékek hatására ezeket a társasági formákat „casinók”-nak nevezték el. Így terjedt el rohamos gyorsasággal ez a név szinte egész Európában.

A Szinér-Váralja (Szatmár) Kaszinó megnyitó ünnepségén Széles Endre lelkész, a kaszinó elnöke 1854-ből származó üdvözlő beszédében a kaszinók eredetére vonatkozóan hasonló megállapításokat tesz.²

Mivel ezen intézmények létrehozásához megfelelő pénzügyi alapra volt szükség, így nem meglepő, hogy ez a szokás is elsőként Angliában nyert teret. Kezdetben csupán a rendszeresen ugyan azon a helyen szórakozó baráti társaságok közösen rendezték a számláikat, miközben barátkoztak, olykor üzleteket, megállapodásokat kötöttek. A főként kereskedőkből álló társaságok a találkozások helyszínékként ekkor még kocsmákat, vendéglőket szemeltek ki, ahol a hely lehetőséget biztosított egymás termékeinek megismerésére, korabeli „termékbemutatók” megtartására is. Hosszú évek múltán ezekből az asztaltársaságokból a XVIII. századra kialakultak az angol klub kezdeményei, amelyekre jellemző volt a társadalmi rétegek szerinti megosztottság. Így azokban anyagi helyzettől függően – a kocsmáktól az előkelő klubokig – mindenki megtalálhatta saját helyét. Az angol példa gyorsan terjedt, mert London után Párizs, Prága és Grác is hamarosan létrehozta a saját „casinóját”.

Ehhez hasonló gyülekezőhely Magyarországon az 1800-as évek harmadik évtizedéig nem létezett. A létrehozás szükségességére – mint annyi minden másra – Széchenyi István hívta fel a figyelmet. Az angliai példát megtapasztalva elhatározta, hogy Pesten kísérletet tesz egy hasonló intézmény létrehozására. A lovassport szenvedélyéről híres gróf az 1825. évi pozsonyi országgyűlés alatt barátjával, Károlyi Györggyel „magánkaszinót” rendezett be szálláshelyén, az Erdődy-ház második emeletén. Az ötlet működött, ugyanis az országgyűlés alatt a kaszinó hatására a társasági élet jelentősen felélénkült. Ez a tapasztalat tovább erősítette benne a megvalósítás szándékát. A szervezést 1826-ban kezdte el 100 forintos önkéntes befizetések gyűjtésével. A lófuttatás idejére (1827. június 10.) elérkezettnek látta az időt a befizető tagok összehívására és a kaszinó megalapítására. Az alapító ülés a vártnál kisebb létszámmal ugyan, de sikeres volt. A kaszinó megalakult, aminek a „Pesti Kaszinó” nevet adták. A hamarosan kidolgozott szabályzat értelmében a kaszinó irányítását egy 3 fős igazgatóság és egy 24 fős választmány végezte. Az alapszabály egyik legfon-

2 „Mennyiben az illy olvasó s mulató-kör – mondá többi között – e névvel is szokott nevezetni: *Casino*, ugy vélem, nem leend érdektelen, elmondani ezen nevezetnek eredetét, jelentését; – s ebből aztán egy két következtetést vonni s alkalmazást tenni. E szó: *Casino*, olasz szó. E névvel Nápolyban bizonyos hegy neveztetik, melly hegynek fekvése feltűnőleg kies, – s a róla letekintőnek gyönyörű kilátás tárul fel. Ott a lég igen kellemes és élvezetes. S illy bájos természeti fekvés, nem csoda, ha számos vendéget, vonzott magához eleitől fogva – a természet gyönyörei élvezése végett. Annyivalinkább, mert az ott székelő Benczés szerzet tagjai, fájdalom-enyhítő szereket is osztogattak, az azokat igénybe vevő betegeknek. Így lón a *Casino*-hegy a mulatni kívánó egészségesek, s a gyógyulni ohajtó betegek gyűlhelye az év kedvezőbb szakaiban. – Ezért vitetik már át s ruháztatik a *Casino* név minden nemesebb czélú s kellemesebb időtöltést nyújtó társas körökre. Mert ezekben is a hasznost kellemessel s a kellemest hasznossal célozzuk összekötni. És ha a hasonlatot tovább akarjuk fűzni: az embernek, mint szellemi lénynek, szintén vannak gyengeségei, hiányai, – hogy ugy fejezzem ki: betegségei. Mert miután az ember, nem csupán anyagi, de, és főleg szellemi lény: nemde félszeg, bocsánat a kifejezésért – kóros az olly egyén, ki csak testi, anyagi élvezetek után fut, – ki nem éhezi és szomjuhozza a szellemi, a nemesebb éleleteket?”

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00213/datum05795/cim105808/cim205816.htm> letöltés ideje:2009. 06. 23.

tosabb része a következő volt: „A casino tagja lehet minden tisztességes, művelt magaviseletű, feddhetetlen jellemű önálló férfi, ha casinói tagul az alább meghatározott módon a szükséges szavazattöbbséggel felvétetik. Politikai pártszínezet és osztálykülönbség a tagok felvételénél vagy kirekesztésénél mérvadó nem lehet.”³ Casinó taggá válni nem volt könnyű. A felvételhez írásos ajánlásra volt szükség, amelyről a régi tagok szavazással mondtak véleményt. A cél egy olyan előkelő gyülekezőhely létrehozása volt, ahol a férfiak osztály hovatartozástól függetlenül egymással találkozhattak, eszmét cserélhettek, újságokat, különféle írásokat olvashattak, kulturáltan szórakozhattak, és ha szükséges, étkezettek is. Széchenyi felfogása szerint a kaszinó lényege, hogy az arisztokrácia és a nem nemesi származású értelmiség folytasson itt minél több hasznos eszme-cserét, lehetőség szerint elsősorban magyar nyelven. A „Pesti Casino” nevet hamarosan Nemzeti Kaszinóra változtatták, amely a kezdeti 200 főről a századfordulóra elérte a 700–800 fős taglétszámot.

Széchenyi Pesti Kaszinójának mintájára számos kaszinó jött létre országszerte, sőt Pesten is. 1833-ban összesen 33 kaszinó létezett, melynek száma 1848-ra Magyarországon 180-ra, Erdélyben 30-ra emelkedett.⁴ A kaszinók alapítása főként nagyobb városokra volt jellemző. Pesten 1831-ben alapították a Merkantil Kaszinót, amely elsősorban a kereskedelem céljait szolgálta. 1883-ban két új kaszinó, az Országos Kaszinó és a Lipótvárosi Kaszinó is létrejött.

A szabadságharc bukása után a szigorítások nem kedveztek a kaszinók működésének sem, ezért a kiegyezésig egyetlen új kaszinó sem alakult, viszont jó néhány megszűnt, feloszlott.

1867 után a kaszinók a fővárosban és vidéken egyaránt megszorodtak. A megalakításukat egyre szélesebb körben, sokszor szakmák, hivatások szerint, de lakhely szerint is kezdeményezték. Sorra alakultak a kaszinók a tisztviselőknek, postásoknak, vasutasoknak, katonáknak, sőt még munkáskaszinók is létesültek. Valamennyi kaszinóról elmondható, hogy a működésüket tekintve a Nemzeti Kaszinó működési szabályainak legfontosabb elemeit vették át és alkalmazták. Hasonló volt a nyitvatartási idejük, de még a helyiségeik elnevezései, sokszor berendezési tárgyaik is.

A kaszinók fénykora a XIX. szd. végétől a második világháború kezdetéig tartott. 1945 után a kaszinókat egy kormányutasítással végleg bezárták. A kaszinók fontos szerepet tölthettek be a hazai társasági életben, rendezett körülményeket biztosítottak a szabadidő kellemes eltöltéséhez vagy a bizalmas tárgyalások lebonyolításához. A kaszinók élére választott tisztségviselők garanciát jelentettek arra, hogy nagyobb szabálytalanságok ne következhesse be. Ennek köszönhetően a kaszinók életét a nyugalom és a kulturáltság jellemezte. Mindez jótékonyan hatott az alsóbb társadalmi rétegek kulturális szerveződéseire is. Mivel ők is a kaszinókat tekintették példaképüknek, így a létrehozott társasköröket is a színvonalas tartalmi munka jellemezte.

3 Nemzeti Casino-könyv. A Nemzeti Casino szabályai és tagjainak névsora. 1880. Budapest, 56–57. o.

4 Pajkossy Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. História, 1992/2. 8. o.

A kaszinók létrejötte a hadseregekben

A művelődési és társas-közösségi formák kialakulásához nagymértékben hozzájárult a tiszti kaszinók rendszerének kiépítése. A tiszti kaszinók hálózata elsőként Poroszországban alakult ki a XIX. század elején. Mivel a porosz tisztek fizetése rendkívül alacsony volt, ezredparancsnokuk levont belőle bizonyos összeget, hogy azért naponta legalább egy tál meleg ételt elfogyaszthassanak közösen, mert sokszor kenyérrre is alig jutott volna. Később, amikor a porosz sereg legyőzte a franciákat és hazavitte a hadisarcot, az étkezőtermeket kulturáltan berendezték, és ekkortól szőnyegek és könyves szekrények is kerültek azokba. Mivel más hadseregek katonáira is jellemző volt a szerény anyagi helyzet, kezdetben ezt a módszert hasonló céllal átvette pl. a Monarchia hadserege is. A nagyobb helyőrségekben úgynevezett tiszti étkezőket hoztak létre, először csak azzal a szándékkal, hogy jó és olcsó étkezést tudjanak az állománynak biztosítani. A kezdeti nehézségeket követően, az anyagi körülmények javulásával párhuzamosan a szociális, „jóléti” funkció kiegészült nevelési funkcióval is. Fokozatosan elérték azt, hogy a tiszti étkezők egyúttal a tisztek közötti bajtársiasság ápolását is szolgálták. Ezzel kapcsolatosan számos példát lejegyeztek, ezek közül az egyik, hogy a századfordulót megelőzően a nőtlen tiszteknek kötelező volt a közös étkezéseken részt venni, és az ott alkalmazott rendet ceremónia és illemszabályokat maximálisan betartani. Valószínűsíthető, hogy a Ludovika Akadémián elfogadott és elvárt étkezési szokások is ezekből a hagyományokból táplálkoztak.

A hadtudomány ápolása céljából a nagyobb helyőrségekben a tisztikar tudományos egyleteket hozott létre, amelynek keretében tudományos előadásokat, értekezéseket, felolvasásokat, hadijátékokat tartottak. Az egyletek vezetői gondot fordítottak arra, hogy a tiszti állomány naprakészen tarthassa ismereteit, személyesen is megismerhesse a hadsereg vezetőit, és nyomon kövesse az aktuális katonapolitikai ügyeket. A tudományok műveléséhez azonban szakirodalomra is szükség van, ezért ez a tény idővel könyvtárak létrehozását is szükségessé tette, ahonnan a tisztek tudományos, és szépirodalmi műveket is kölcsönözhettek. A könyvek beszerzése a működésüket meghatározó alapszabály értelmében egyesületi tagdíjból történt. A már aktualitásukat veszített napi- és hetilapok alkalmankénti kiárusításából befolyt összeget is könyvgyarapításra használták.

A magyarországi tiszti kaszinók kialakulása, működésük rendje

A tiszti étkezők és a katonai tudományos egyletek lassan az igényeknek megfelelően egy intézménnyé integrálódtak és általában a Tiszti Kaszinókban nyertek elhelyezést és gondoskodást. Magyarországon feltételezhetően az első tiszti kaszinók az 1850-es években jöhettek létre. Egy 1859-ből származó híradásból⁵ arra következtethetünk, hogy Aradon ekkor már létrehozták és működött tiszti kaszinó. Budapesten az első tiszti kaszinó létrejötte az 1861-es esztendőre datálható, amely a Károly-kaszárnyában kapott elhelyezést. A Vasárnapi Újság 1899. november 26-ai számában olvas-

5 Eöry Gabriella kaszinó kutató szíves közlése alapján

ható, hogy a kaszárnnyában működő kaszinó milyen szegényesen berendezett, kis alapterületű intézmény volt. Talán ezzel is magyarázható – valamint a kaszárnny eladásából befolyt összeg is lehetővé tette –⁶ egy olyan új törzskari épület létrehozásának tervét, amelyben a térparancsnokságon és a törzskaron kívül a Tiszti Kaszinó is helyet kaphatott. A századfordulóra már egy országos egylet létrehozására is egyre nagyobb igény mutatkozott. Ennek is köszönhetően kezdtek meg az „Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület”, rövidebb nevén az „Országos Tiszti Kaszinó” létrehozását és székházának felépítését 1897–1899 között.⁷ A kaszinó felavatási ünnepségéről a korabeli sajtó dicshimnuszokat zeng, miszerint a gyönyörű kivitelezéssel készült épületkomplexum az akkori Budapest egyik legszebb és legmodernebb épületének és intézményének számított.

A kaszinó felavatási ünnepségéről a korabeli sajtóban a következő olvasható (eredeti helyesírás szerint):

„A főváros egyik legszebb helyén, a most újjá épülő Belvárosban emelkedik egy hatalmas nagyságú, szép barokk stílusú palota. Már külső alakja s a homlokzatán elhelyezett harcias díszítmények is elárulják, hogy az épület katonai czélokra szolgál. De éppen díszes voltából kilátszik az is, hogy nem közönséges kaszárnny. »Törzskari épület« a hivatalos elnevezése s benne vannak elhelyezve a törzskar, a térparancsnokság és a tiszti kaszinó helyiségei. Ezekon kívül még egy zászlóalj gyalogság elhelyezésére alkalmas, szerényebb külsejű épület van hozzá ragasztva, melylyel az egész teljes négyszögge alakul ki. E melléképületnek külön udvara és külön bejárói vannak.

A tiszti kaszinó a négy utcától: az Irányi-, Zöldfa-, Duna-, és a meghosszabbítandó Váczi-utcától határolt kettős épületnek a Duna felé néző szakaszában van elhelyezve. Egy vendéglői és kávéházi helyiségen kívül, melyek a földszintet foglalják el, nincs is egyéb ezen a szárnyon. Amilyen szerény volt a tiszti kaszinó régi helyisége a Károly-kaszárnnyában, olyan fényes és előkelő a mostani. Be van rendezve a szórakozás és tanulmányozás minden szükséges eszközével; mert a kaszinó nem csupán társaskör, s tiszti szórakozó hely, hanem egyúttal tudományos egyesület is, a hol a katonai szakkérdésekről felolvasásokat tartanak és vitákat rendeznek. A kaszinó berendezése nemcsak magukat a katonákat érdekli, hanem polgári körökét is, mert az ott tartani szokott estélyek, mulatságok nagy kedveltségben állanak a fővárosi polgárság köreiben is.

A gazdag díszítésű főbejáratból három felé ágazó lépcső vezet az első emeleti kaszinó-helyiségekbe. Tágas, kényelmes ruhatár, játszó, biliárd- és olvasó-termek, a könyvtár, egy szép szalon és a tisztek előtt nagy kedveltségben álló hadijáték céljaira berendezett termek vannak itt. Ezek a helyiségek nagy változatossággal, különböző stílusokban vannak berendezve. A második emeleten, melyre a pompás márvány-díszlépcsőn kívül még két melléklépcső vezet, vannak az ünnepélyek termek. Fényes, két emelet magasságú nagy díszterem e résznek fő helyisége, a hozzá csatlakozó mellékteremmel és zenekari emelvényel. A díszterem 30 méter hosszú,

6 A főváros 1894-ben megvette az épületet 11 millió 200 ezer koronáért, és 1897-ben az egyik, 1899-ben a másik részét átvéve átalakította Központi Városház céljaira.

7 A Budapesti Katonatiszti Kaszinó, Vasárnapi Ujság 48. szám 1899. 46. évfolyam 803–804. o.

15 méter széles és 11,5 méter magas s díszénél és nagyságánál fogva a főváros legszebb és legalkalmasabb tánctermei közé tartozik. Most még, a míg a falak teljesen meg nem száradtak, nem lehet a tervezett festményekkel és aranyozásokkal ellátni, de már így is igen kedvezően hat a szemlélőre.

A díszteremhez egyik oldalról egy szalon és egy másik, 190 négyszögméter kiterjedésű, hét méter magas terem csatlakozik; másik oldalról pedig a zene-terem és egyéb mellékhelyiségek vannak. Az egyes helyiségeknek, különösen az első emeleti írószobának és a második emeleti kisteremnek berendezése művészi eredetiségéről tanúskodik.

A kaszinót részint a két nagy fővárosi kaszárnya megváltásából befolyt összeg egy részéből, részint pedig a tiszti karnak e célra már régebbi idő óta gyűjtött alapjaiból építették. A terveket a budapesti katonai építkezési osztály készítette a hadtestparancsnokság rendelkezései alapján. A munka és az érdem oroszánrésze *Khittel* Rudolf ezredes, katonai építkezési igazgatót és *Krickl* Ernő századost illeti. Az építést *Krickl* százados személyes felügyelete alatt *Richl* Antal építőmester eszközölte. A fényes helyiséget ez évi november 18-án nyitották meg ünnepélyesen.⁸

A november 18-ai dátum minden bizonnyal pontos, hiszen más korabeli lapokban is ez a dátum olvasható. Az 1973-ban kiadott Budapest Lexikonban a Váci utcai székház megnyitását november 8-ára datálják, ami valószínűleg hibás megállapítás. A tartalmi munka biztosítékeként mindenre kiterjedő alapszabályt fogadtak el, amit az évek előre haladtával folyamatosan korrigáltak, módosítottak.

Alapszabályok a két világháború közötti tiszti kaszinóban

A Magyar királyi Országos Tiszti Tudományos Kaszinó Egyesület megalapításakor a létrehozás célja a katonai és egyéb tudományok ápolása, a bajtársiasság és közszellem emelése, a társadalmi élet előmozdítása és nem utolsósorban a tagok anyagi érdekeinek szolgálata volt. Ezen célok elérésére a kaszinó egy könyvtárat is fenntartott, amelyekben lehetőség nyílt tudományos folyóiratok és hírlapok olvasására. Az egyesület felolvasásokat és mulatságokat is rendezett, és a vagyoni gyarapodásával arányosan jóléti és sportintézményeket is létesített. Az egyesületben a politikai és felekezeti kérdésekkel tilos volt foglalkozni. Ehhez hasonlóan megtiltották a szerencsejátékokat is.⁹

Az egyesületi élet megismerése érdekében, megvizsgálva a rendelkezésre álló alapszabályokat, jelentős eltérések tapasztalhatóak. Sajnálatosan ezidáig a legelső alapszabályt az 1899-es alapítás évéből nem sikerült felkutatnom. A vizsgálat tárgyát képező alapszabályok¹⁰ az alábbi évekből származnak: (Már a megnevezéseknél is jelentős eltérések tapasztalhatók.)

8 A Budapesti Katonatiszti Kaszinó, Vasárnapi Ujság 48. szám 1899. 46. évfolyam 803–804. o.

9 Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályai, Budapest 1921.

10 Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályai, Budapest 1921.

Magyar kir. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályok, Budapest 1926.

Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályai, Budapest 1933.

- 1921-ben Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület, röviden Tiszti Kaszinó.
- 1926-ban Magyar kir. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület, röviden Tiszti Kaszinó Budapest.
- 1933-tól Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület, röviden Országos Tiszti Kaszinó.

A kaszinó tagságát kezdetben három fő kategóriába sorolhatók. (Rendes, rendkívüli, tiszteletbeli.)

1. *Rendes tagnak számított* a Budapest Helyőrségének összes hivatásos tisztje, lelkésze és katonai tisztviselője, akiknek az egyesületbe való belépését a közszellem és a bajtársiasság köteleességüké tette. Szintén ebbe a kategóriába tartoztak a Budapesten és vidéken lakó nyugállományú tartalékos és szolgálaton kívüli viszonybeli tisztek, katonai lelkészek és tisztviselők, akik valamilyenkor hivatásos tisztek voltak. Ők a kaszinó egyesületben csak korlátozott számban lehettek jelen. Szintén rendes tagnak számítottak a főként Budapesten kívül állomásozó tényleges hivatásos tisztek, lelkészek és katonai tisztviselők. Az utóbbi két alcsoport részére a belépés nem volt kötelező. Az 1926. évi alapszabály jóváhagyásával egy időben a Magyar kir. Honvédelmi Minisztérium Elnöksége figyelmezteti az egyesület elnökét, „hogy a legközelebbi alapszabály módosítás alkalmával a jelenleg jóváhagyott alapszabályok 3. § b. pontjában felvett következő szavak: volt tartalékos és volt népfelkelő, kihagyandók lesznek, mert mióta a hivatásos állományból származók részére a szkv. viszony újból rendszeresített, a hivatásos állományból származó volt tartalékos és volt népfelkelő tisztek is szkv.-ba kerülnek, tehát az ily tisztek nem nevezhetők többé volt tartalékos és volt népfelkelő, hanem szolgálaton kívüli viszonybeli tiszteknek.”¹¹
2. *Rendkívüli tagnak* a volt tartalékos és volt szolgálaton kívüli viszonybeli és volt népfelkelő magyar tisztek, lelkészek és katonai tisztviselők számítottak.
3. *Tiszteletbeli tagok* olyan személyek lehettek, akik a haza, a hadsereg és az egyesület érdekében, valamint a tudományos tevékenységükkel érdemeket szereztek.

Az 1933-as év alapszabályában megjelenik egy 4. kategória is, ők az úgynevezett jóléti tagok, akik a hivatásos tisztek özvegyei, 16 évesnél idősebb leány árvái, illetve 20 évnél idősebb fiú árvái, akik az egyesület ügyvezető igazgatójánál hiteles okmánnal igazolni tudják jogosultságukat.¹² Ezen intézkedés előtt csak jóléti igazolvány létezett a hivatásos tisztek özvegyeinek és leány árváinak részére.

Szintén az 1933-as okmány fogalmaz először másként a rendes tagok kategóriájával kapcsolatosan, miszerint rendes tag az, „aki emléklappal ellátott tiszt, vagy a honvédelmi minisztérium tényleges és nyugalmazott fogalmazási szakbeli polgári tisztviselője”. Az

11 Magyar kir. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályok 3. §, Budapest 1926. Honvédelmi Minisztérium Hadtudományi Könyvtár (HTK)

12 Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályai 4. §, Budapest 1933. Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Levéltár (HM HL)

okmány konkrétan fogalmaz, és egyértelműen figyelembe veszi az 1926-os, fentebb említett miniszteri figyelmeztetést.

Az egyesületi tagok tagsági felvételét az alapszabályok külön fejezetben taglalják. A felvett tagoknak részvételi, szólás és javaslattételi joguk, esetenként szavazati joguk volt a közgyűléseken. Kezdetben díjmentesen látogathatták a különféle előadásokat és az egyesület által szervezett multságokat. Szabadon használhatták a kaszinói könyvtárat és az egyesület jóléti intézményeit, helyiségeit. Cserében kötelesek voltak az egyesület céljait támogatni, az előírt tagdíjat befizetni és valamennyi kaszinói szabályt betartani. Aki ezen köteleességek közül bármelyiket nem teljesítette, kizárták. Az egyesületi tagsági jogok élvezetétől való eltiltás és kizárás abban az esetben is fennállt, ha a kaszinótagot bűnvádi vagy becsületügyi eljárás miatt a szolgálat alól felmentették. A tagok soraiból törölték azokat is, akik lemondtak rendfokozatukról.

Az egyesület alapvető feladatainak meghatározásakor szembeötlő, hogy az 1926-os évtől jelentősen bővült a feladatkör. „estélyeket, bajtársi összejöveleteket rendez, klubhelyiségeket tart fenn, szórakoztató alkalmakat, hangversenyeket, táncmultságokat, színi- és mozielőadásokat rendez, továbbá megfelelő jóléti intézményeket létesít, és tagjai számára előkelő közös otthont biztosít.”¹³ Az 1933-as évben már az eddig annyira tiltott kártyajátékokkal kapcsolatban is megengedőbb amikor úgy fogalmaz, hogy a „kártyajáték a szokásos klub (kaszinó) keretben nem haladhatja meg”¹⁴

A rendes tagok családtagjai 1933-tól részesültek az egyesület nyújtotta előnyökből, látogathatták a kaszinó moziját, tánc- és színházi estélyeit, tudományos és más előadásokat, sportpályáit, társalgótermeit. Azonban nem látogathatták az olvasó, játék és biliárdtermeket. A családtagok részére igazgatói engedéllyel lehetőség volt arcképes „családtag igazolványt” készíttetni.

Szintén 1933-ban készül először részletes szabályozás a károkozás esetére. A 3 § értelmében „...a kaszinónak kárt okozó térítésköteles. ...meltánylást 200 pengőig a kaszinó elnöksége, 1000 pengőig a választmány, 5000 pengőig a közgyűlés, és 5000 pengő fölött a honvédelmi miniszter adhat”¹⁵

A rendes tagok részére már 1926-tól engedélyezett volt, hogy vendéget is hozhatnak. A vendég megfelelő társadalmi állású és feddhetetlen jellemű férfi lehetett. Az étterembe a vendég a közvetlen hozzátartozóját is bekísérhette, de csak ha a vezetőség által kiadott meghívóval rendelkeztek. 1933-tól a női vendég fogadása is engedélyezett volt, de csak az e célra kijelölt helyiségben. Külföldi vendéget fogadni csak a miniszter előzetes hozzájárulásával lehetett. A 30-as évektől a vendég részt vehetett a tudományos előadásokon, multságokon, estélyeken, mozi előadásokon, és a sportpályán is megjelenhetett. Részükre is létezett arcképes meghívó.

13 Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályai 4. §, Budapest 1933. Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Levéltár (HM HL)

14 Magyar kir. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályok 2. §, Budapest 1926. Honvédelmi Minisztérium Hadtudományi Könyvtár (HM HTK)

15 Magyar kir. Országos Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályai 4. §, Budapest 1933. Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Levéltár (HM HL)

Az egyesületet elnökség vezette, amelynek élén kezdetben egy rangidős tábornok vagy ezredes, mint ügyvezető elnök állt. Az ő munkáját segítette az alelnök – egyben az egyesület háznagya –, illetve egy jogtanácsos, akit az elnök a rendkívüli tagok közül kér fel. Kezdetben egy törzstiszt vagy idősebb százados, mint segéd tiszt is rendszeresítve volt. Az egyesület elnöke a honvédelmi miniszternek volt alárendelve. Az elnököt és a háznagyot a honvédelmi miniszter nevezte ki határozott időtartamra, amely azonban egy évnél kevesebb nem lehet. Az egyesület fő irányító szerve a választmány volt. A választmányi üléseket időszakonként vagy különös esetekben hívták össze, ha azt legalább hat választmányi tag, írásban indítványozta az elnökségnek. Az ülésekről mindig jegyzőkönyvet vezettek. A választmányi tagok általában minden év július elsejei határidővel (működési kezdettel) megválasztásra kerültek.¹⁶

A kaszinóban rendszeresített kiszolgálói beosztások a következők voltak:

- egy számvivő,
- egy írnok (később gépíró vagy gépírónő),
- egy könyvtár és olvasóterem kezelő,
- egy teremőr,
- egy kapus,
- egy háziszolga (küldönc),
- egy kazánfűtő.

A szükségleteknek megfelelően alkalmaztak úgynevezett segéd személyzetet is, mint ruhatárosokat, napszámosokat és takarítónőket. Az egyesületen belül különféle bizottságok működtek. A bizottságok élén elnökök álltak. Az általuk végzett feladatokat a bizottsági üléseken határozták meg, melyek idejéről és a tárgyalás eredményéről az egyesület elnökségét mindig kötelesek voltak részletesen tájékoztatni. Az egyes bizottságok kölcsönös egyetértéssel dolgozták ki a saját részletes programjukat ezek alapján állapították meg a szükséges költségeket. Ezen előirányzatok alapján az elnökség összeállította az egyesület éves költségvetését amiről a közgyűlés döntött.

Bizottságok:

- 1) *Tudományos bizottság.* Feladata a külföldi katonai szakirodalom valamint a hadsereg szempontjából értékes tudományos irodalom folyamatos figyelemmel kísérése. Ez a bizottság kezeli az egyesület olvasószobáit és könyvtárát és gondoskodik azok katonai tudományos és értékes szépirodalmi művekkel való kiegészítéséről. A bizottság a tagjai közül választotta a könyvtárost. A tudományos bizottság kötelessége a könyvtár anyaga, berendezése tekintetében az egyesületi tagok igényeit maximálisan figyelembe venni, és azt minden tekintetben kielégíteni. Havonta általában három-négy alkalommal általános ismeretterjesztő felolvasásokat, előadásokat, vitaesteket és eszmecsereket szervezett az aktuális katonai és társadalomtudományok köréből.

---

¹⁶ Magyar kir. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályok 2. §, Budapest 1926. Honvédelmi Minisztérium Hadtudományi Könyvtár (HM HTK)

- 2) *Társadalmi bizottság.* „Tevékenysége a modort finomító élet, a tiszti álláshoz méltó szórakozások, élvezetek, társasjátékok, valamint lehetőleg a testedző férfias sportok meghonosítása.”
- 3) *Kezelőbizottság.* Ez gondoskodott a berendezési tárgyak karbantartásáról és pótlásáról, illetve az étterem jutányos működtetéséről. Kötelessége előnyös szerződéseket kötni a bérlőkkel, továbbá kezeli az egyesület ingó és ingatlan vagyonát, rendes és tartaléktőkéjét, a tagdíjakat, az állami segélyösszegeket valamint a vendéglő és kávéházi helyiségek bérösszegét és valamennyi bevételt. Az egyesületnek mindenkor rendelkeznie kellett tartaléktőkével melynek nagyságát például 1921-ben 25 000 koronában állapították meg.

A bizottságok nevei 1926-ra kissé módosultak. Ezentúl azokat Tudományos, Végalmi és Gazdasági Bizottságoknak nevezték. 1934-ben új bizottság is alakul, Sportbizottság néven. A bizottságokon belül 1926-tól albizottságok is működtek. A Tudományos Bizottságon belül működött a Könyvtár Igazgatóság, a Magyar Katonai Írók Köre (1925-ben alakult), Vívóklub Intéző Bizottsága, Mozi Igazgatósága, Jóléti üzemek vezetősége, és az Étkezési Bizottság. Valamennyi külön ügyrend szerint végezte munkáját. 1933-tól a könyvtár is az egyesülettől kiadott külön ügyrend szerint működött, hasonlóan a Magyar Katonai Írók Köréhez, akik az egyesület támogatásával és annak székházában tevékenykedtek.

1926-tól a pénzügyi ellenőrzésekre a honvédelmi miniszter Felügyelő Bizottságot rendelt ki. A bizottságot később Számvizsgáló Bizottságnak hívták. Ebben az évben jött létre a kaszinó keretében a Rendészeti Bizottság is, amely 5 fős választott szerv lévén alapvetően rendészeti ügyekkel volt hivatott foglalkozni.

Az egyesület élén 1926-ban az elnök állt, aki tényleges szolgálatban álló tábornok volt, akit a miniszter a Honvéd Főparancsnokkal egyetértésben nevezett ki. Az alelnök rendszerint egy nyugállományú tábornok volt, akinek a kinevezése meg- egyezett az elnökével. Az egyesület képviselét a katonai parancsnokságokon, polgári és egyéb hatóságoknál az alelnök végezte. Az igazgató a kaszinó belső ügyeiért felelt. Általában nyugállományú törzstisztekből választották. Közvetlenül az elnöknek volt alárendelve, egyben ő vezette az elnöki irodát is.

1934-re új struktúra jött létre. A Kaszinó vezetősége három fő szervből állt.

- *A kaszinó tisztikarából:* beletartozott az elnök, ügyvezető igazgató, gazdasági igazgató, jogtanácsos, titkár, fogalmazó, pénztáros, ellenőr és a könyvtáros.
- *Elnökségből:* beletartozott az elnök, ügyvezető igazgató, gazdasági igazgató.
- *Igazgatóságból:* beletartozott az ügyvezető igazgató és a gazdasági igazgató.

Az alapszabályban évente egy alkalommal közgyűlés megtartását rendelték el. A közgyűlés határozatai valamennyi tagra kötelező érvényűek voltak. Az országos tiszti tudományos és kaszinó egyesület határozatlan időre alakult. Az egyesület vagyona feloszthatatlan és arról kizárólag a közgyűlés rendelkezik. Abban az esetben, ha az egyesület feloszlása bármilyen oknál fogva mégis bekövetkezne, az összes vagyont, mint feloszthatatlan alapítványt a tiszti, tisztviselői és lelkesi özvegyek és árvák segélyezésére kívánták felhasználni.

A jóváhagyott alapszabályokat – a választmány javaslatára – csakis a közgyűlés bejegyzésével lehetett megváltoztatni. Az ilyen változtatásokat azonban jóváha-

gyásra a honvédelmi miniszterhez is fel kellett terjeszteni, aki a belügyminiszterrel egyetértésben meghozta a szükséges intézkedéseket.

Az egyesület helyisége tisztán és kizárólag csakis a tiszti kaszinó céljaira épült, 800 000 korona költséggel, melyből 500 000 koronát a kincstár, 300 000 koronát pedig az egyesület kölcsönkötvények kibocsátásával fedezett. Az épület a magyar kincstár tulajdonát képezte. Az épület mindkét emeleti összes helyiségeinek használati és kezelési joga kizárólag a kaszinó egyesületet illette meg, mely jogot telekkönyvi bejegyzéssel is megerősítettek. A földszinti kávéház és vendéglő helyiségeinek hasznélvezeti joga 1933. november 18-ig szintén kizárólag az egyesületet illette meg azzal a kötelezettséggel, hogy az azok bérleti díjából befolyt jövedelemből az építési költségek fedezésére kibocsátott kötvényeket 1932-ig visszaváltja. Az egyesület bútorzata és berendezési tárgyai kizárólag az egyesület tulajdonát képezték.¹⁷

Az egyesület a hivatásos tisztikarnak társadalmi egyesülése, ennél fogva mind az egyesület, mind annak vagyona és jövedelme felett a rendelkezési jog kizárólag a hivatásos tisztikart illette meg, tehát sem a katonai igazgatás, sem a kilépett tagok és azok örökösei az egyesületre, vagy annak vagyonára igényt nem tarthattak. Szolgálati célokra használni a Kaszinó helyiségeit csak a legritkább esetben lehetett, akkor is csak a Honvédelmi Minisztérium Elnökségétől kapott írásbeli engedéllyel.

Az alapszabályok vizsgálatából világosan kiderül, hogy a Tiszti Kaszinó precízen megtervezett módon, elégséges személyzettel, logikus struktúrával működött. Azon túl, hogy otthont adott a tagoknak és azok hozzátartozóinak, vendégeinek, megfelelő bevételt is tudott termelni, hiszen az épület felépítéséhez kibocsátott kötvényeket is képes volt határidőre visszavásárolni. A kaszinó több évtizedes működése alatt a főváros elit intézményének számított, ahová bejutni mindenkinek nagy megtiszteltetés volt. Még a második világháború alatt is képes volt hatékony munkát végezni, bár erősen csökkentett üzemmódban. Az intézmény halálos ítéletét 1944. április 13-án mondja ki egy miniszteri rendelet.

---

17 Magyar kir. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület Alapszabályok 17. §, Budapest 1926. Honvédelmi Minisztérium Hadtudományi Könyvtár (HM HTK)